

Spelmannen i målningen Juniafton

För drygt fyrtio år sedan, närmare bestämt 1980, utgavs ett bokverk med titeln Folkmusikboken. Detta var då, och är fortfarande, ett av de främsta svenska verken i sin genre. Som omslagsbild valde bokens författare att reproducera den kända tavlan "Juniafton i Värmland", målad av den bohuslänske konstnären Carl Wilhelmson. Den välkända oljemålningen tillkom 1902 då Carl Wilhelmson vistades som gäst på Sahlströmsgården i Utterbyn, strax utanför Torsby. Den aktuella målningen tillhör numera Göteborgs Konstmuseum medan en kopia hänger på Sahlströmsgården.

Spelmannen som pryder Folkmusikbokens vinjett hette Otto Sahlström och han var en broder till de mera kända konstnärssyskonen Bror, Ida och Anna Sahlström. Även om inte Otto Sahlström kan räknas in i de välkända värmlandsspelmännens skara har han genom att sitta modell för Carl Wilhelmson i målningen Juniafton, blivit en välkänd profil. Och genom att målningen i förlängningen kom att spridas i form av detta bokomslag, har Otto Sahlströms porträtt blivit som en symbol för alla Sveriges spelmän.

Hur kunde det låta, den där juniaftonen 1902, då Otto Sahlström satt på gårdsgården och spelade fiol medan Carl Wilhelmson målade sin tavla? Detta är en fråga som föreningen Sahlströmsgårdens Vänner ville försöka besvara. En söndagsafton i början av juni 2019 anordnade Sahlströmsgårdens Vänner en kulturaktivitet med namnet "Juniafton" utomhus på Sahlströmsgården, just på den plats där den välkände konstnären Carl Wilhelmson hade stått och målat 117 år tidigare.

I försommaraftonens scenprogram medverkade spelmännen Claes Hallgren, Göran Håkansson, Leif Nygren och Håkan Hjerdt, samt undertecknad. Claes och Göran är båda riksspelmän på fiol medan Leif och Håkan är välmeriterade musiker som denna dag medverkade med gitarr respektive kontrabas, alternativt var sin nyckelharpa, och själv spelade jag munspel. Programtablan koncentrerades kring centralfiguren Otto Sahlström, men vi lät det uppstå "ringar på vattnet" och vi gav en musikalisk berättelse om musik som har spelats av andra spelmän i trakten, och som verkat under Ottos Sahlströms samtid.

Tack vare att jag har fått tillgång till ett par unika ljudupptagningar har jag fått möjlighet att lyssna in, teckna upp och rekonstruera Otto Sahlströms musik. Inspelningarna har välvilligt ställts till förfogande av min mammas barndomskamrat och väninna, Märta Hammarlund, vilken var dotter till utterbybon Ragnar Johansson, mera känd som "Öster-Ragnar". Denne man var i mångt och mycket en vapendragare till Otto Sahlström. De gjorde resor och utflykter tillsammans, och när Otto hade blivit gammal och ännu mera excentrisk än tidigare, var det bara "Öster-Ragnar" som fick lov att raka honom.

För länge sedan, kanske redan på 1930-talet, gjorde Otto Sahlström och Ragnar Johansson en gemensam resa till Stockholm, Otto medförde sin fiol och Ragnar hade för sin del tagit med sig sin gitarr. I huvudstaden hittade de båda kumpanerna en studio där man kunde få spela in en egen grammofonskiva. Den ännu bevarade grammofonskivan, producerad i ett enda exemplar, innehåller fyra låtar och är en av de källor som återger Otto Sahlströms musik. – Tänk om Otto hade vetat att det en gång i framtiden skulle bli möjligt lyssna på hans grammofonskiva, när och var som helst, via Internet. Inspelningen finns nämligen tillgänglig på Svenskt Visarkivs hemsida.

Den andra inspelningen gjordes senare. Året var 1951 då "Öster-Ragnar" tillsammans med sin vän och granne, konstnären Paul Piltz, hade införskaffat en magnetofonapparat. Detta var en föregångare till senare tiders bandspelare, där det inspelade ljudet lagrades på en magnetiserad ståltråd. Även denna inspelning tillhör Märta Hammarlund. När den senare inspelningen gjordes var Otto Sahlström en åldrad man och som avled året därpå, i en ålder av 79 år.

I juni 1979, då jag för första gången spelade upp inför Zornmärkesjuryn, träffade jag musikantikvarien Märta Ramsten som fanns på plats för att spela in och dokumentera uppspelningarna för Svenskt Visarkiv, där hon var verksam. I en paus berättade jag om de gamla musikinspelningarna som jag hade fått till mitt förfogande, och jag ställde frågan om det fanns möjlighet att via Visarkivet få hjälp att överföra den inspelade musiken till modernare lagringsmedia. Jag fick omedelbart ett jakande svar, och så snart det var möjligt sände jag in grammofonskivan och ståltrådsrullen till Svenskt Visarkiv för kopiering. En tid senare fick jag båda originalinspelningarna i retur och dessutom ett par nyinspelade kassettband.

För ett tjugotal år sedan inledde jag ett samarbete med den dåvarande musikantikvarien på Värmlands Museum och i samband med detta lånade jag ut alla mina, med folkmusik inspelade, kassettband. Det inledda samarbetet med Museet avslutades ofullbordat en tid där efter, då musikavdelningen avvecklades och den nämnda musikantikvarien lämnade sin tjänst, men mina inspelningar förblev arkiverade i Karlstad.

Under våren 2019 fick jag möjlighet att återta mina deponerade bandinspelningar, och därefter vidtog arbetet med att återskapa levande musik ur arkivmaterialet. Under loppet av maj månad kunde jag lyssna in och teckna upp ett tiotal låtar, varav de flesta var helt unika och har inte spelats under de senaste sjuttio åren.

De låtar som återfinns i de nämnda inspelningarna representerar ett tvärsnitt av spelmansmusik från övre Fryksdalen, från tidigt 1800-tal och framåt. Även om flertalet av låtarna sannolikt har ett lokalt ursprung, finner man även låtar som kan beskrivas som "vandringlåtar". Det är helt naturligt att spelmän som träffar andra musikanter, påverkas och lär sig melodier från andra trakter. Ett exempel på detta är en låt som i inspelningen omnämns som "Sohlman 'es" (Sohlmans). Låten i fråga klingar välbekant, och en annan variant är känd som "Mazurka från Hammar i Eda". Den åsyftade Sohlman, vilken förmodligen har spelat mazurkan för Otto, var sannolikt Gustav Sohlman (1891-1984) från Utterbysäter. Gustaf Sohlmans fästmö (senare hans hustru) tjänade i ungdomen som piga på Sahlströmsgården, och det är troligt att Gustav hade med sig sin fiol eller sitt magdeburgerspel när han var stadd dit på friarfärd. Det är känt att Gustav Sohlman var kommen av gammal spelmanssläkt. Hans farmor var nämligen systerdotter till den omtalade spelmannen "Knöl-Lars", vilken bodde långt ute i "Tiomilaskogarna".

En annan av de låtar som jag har fått stifta bekantskap med via Otto Sahlströms efterlämnade inspelningar är "Domer-Olas schottis". Jag är tacksam över att på detta sätt ha "fått" en låt efter den legendariske utterby-spelmannen Olof Lundell (1818-1897) eller Domer-Ola som han vanligen kallades. Den benämningen hade han fått därför att hans far, Carl Lundell, var häradssdomare och att dennes gård i Utterbyn följaktligen kallades Domertäppa. Domer-Ola är även omnämnd i den originella visan "Hör du bror vad jag nu säger dig..." som brukade sjungas av bygdeoriginalet Helmer Österbom. Domer-Ola var för övrigt Helmer Österboms morfar.

I den nämnda visans sista verser beskrivs Domer-Ola som en betydande spelman i bygden, men att han möjligen brädades i rang av en annan spelman vid namn Holmén. Gränsriddaren Jonas Holmén (1807-1870) som under den senare delen av sitt liv bodde på Henriksholm i Rådom, rankades under sin samtid som den främste spelmannen i Fryksände. Han och var för övrigt ingift på Sahlströmsgården, och hans hustru Anna var den näst yngsta av de 14 syskon som i början av 1800-talet ingick i den första barnaskaran som föddes på gården. Jonas Holmén och hans musik är omnämnd i hembygdsboken "Fryksände Förr och Nu", av årgång 1933. Otto Sahlström kan inte ha träffat Jonas Holmén eftersom denne dog innan Otto föddes, men Holmén's musik har otvetydigt

levat vidare genom andra spelmän, och i en av de **A-dur-valser** som Otto spelade kan man känna igen tonspråket från Jonas Holméns bevarade uppteckningar.

En tredje låt som jag vill nämna är en polska som sägs vara spelad i tradition efter Gunsjö-Jong. Spelmannen Gunsjö-Jong har hitintills varit okänd, men sedan hans namn blivit känt genom musikinspelningen har jag fått hjälp av lokalhistoriskt intresserade personer att vaska fram hans personhistoria. Gunsjö-Jongs rätta namn var Gunsjö Jon Olsson. Han levde under åren 1825-1894 i Persby, Fryksände. Hans fader, Olof Jonsson Gunsjö, hade varit indelt soldat för hemmanet Gunsjögården, och Gunsjö var således hans knektnamn.

Polskan efter Gunsjö-Jong är sannolikt den äldsta av de inspelade låtarna. Den var en av de tre låtar som jag framförde på munspel när jag under sommaren 2019 på nytt spelade upp för Zornmärket. Vid detta tillfälle tilldelades jag silvermärke och blev titulerad riksspelman.

SVT Värmland, som fått kännedom om Otto Sahlströms återfunna musikkatt, sände ut ett TV-team som under försommaren 2019 besökte Sahlströmsgården och gjorde ett kulturreportage. Detta sändes, förutom regionalt i Värmland, även i Västra Götaland och inslaget repriserades senare i de riks-sända "Kulturnyheter" och i "Landet Runt".

Otto Sahlström musicerade sällan utanför hemmet, utan spelade oftast för sitt eget nöje, eller för att roa gårdens husfolk och tillfälliga besökare. Även om inte han inte var någon särskilt framstående musiker i sin samtid, har han ändå, genom den samlade dokumentationen av hans repertoar, visat sig vara en betydelsefull traditionsbärare. Jag tycker att man bör kunna upphöja Otto och tillfoga hans historia som musikanter och traditionsbärare, till Sahlströmsgårdens rika berättartradition. – Detta i paritet med att man återger alla fina berättelser om hans konstnärssyskon Bror, Ida och Anna, vilka var för sig utövade sitt konstnärskap i färg och form.

Då jag hade arbetat en tid med att tolka de gamla musikinspelningarna och slutligen kunnat summera närmare dussinet upptecknade låtar, återstod ett par små korta valsmelodier, knappast användbara var för sig. Men jag tog mig friheten att sammanfoga de båda melodierna och jag lade även till några nya toner. Resultatet blev i denna form en ny vals, men som i sin stil är representativ för det sena 1800-talet. Den nygamla valsen fick även ett nytt namn – "Juniafton vid Sirsjön" – och under denna benämning fick den tjäna som signaturmelodi vid avslutningen av kulturprogrammet Juniafton på Sahlströmsgården 2019.

Håkan Larsson

Källhänvisningar:

Konstnärsdrömmar i En värmländsk verklighet / Henrik Torstensson / Vildgåsens förlag 2003

Sahlströmsgårdens Vänners årsbok 2017 och 2019

Fryksände Förr och Nu", årgång 1933: C. V. Bromander / Släkten Sahlström

Valfrid Larsson-Näs / Folkmusiken i Fryksände

Svenskt Visarkiv: <https://katalog.visarkiv.se/lib/views/rec/ShowRecord.aspx?id=704332>

